

2. Великохатко Ф. Риби Лемківщини // Наук. записки Українського технічно-господарського інституту. – Т. XX. – Мюнхен, 1970. – С. 169-184.
3. Моздир М. Один із давніх видів поліського рибальства “на посвет” // Записки НТШ. Праці секції етнографії і фольклористики. – Т. CCCXXX. – Львів, 1995. – С. 212-215.
4. Скуратівський В. Т. Традиційне і сучасне рибальство на Півдні України // Народна творчість та етнографія. – 1979. – № 6. – С. 76-80.
5. Шухевич В. Гуцульщина. – Верховина: Гуцульщина, 1997. – Т. 1. – Ч. 1-2. – 350 с.
6. Kulmatycki W. Głowacica z punktu widzenia ochrony przyrody. – Kraków, 1931. – 16 s.
7. Kulmatycki W. O połowie głowacicy w Czeremoszu. – Warszawa, 1930. – 23 s.
8. Orzechowski A. Ochrona rybołówstwa w Karpatach Wschodnich // Ankieta w sprawie Karpat Wschodnich. – Warszawa, 1932. – S. 200-205.
9. Ustawa krajowa // Nowicki M. O rybach dorzeczy Wisły, Styru, Dniestru i Prutu w Galicyi. – Kraków, 1989. – S. 6-27.
10. Ustawa z dnia 7 marca 1932 r. o rybołówstwie // Dziennik ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – 1932. – № 35. – S. 583-598.
11. Znamierowska-Prüfferowa M. Ości rybackie. Próba klasyfikacji ości Północno-Wschodniej Polski. – Wilno, 1939. – 14 s.

А н о т а ц и я

Автор рассматривает традиционные методы и запретные орудия рыбной ловли в Галиции представляющие собой своеобразный аспект материальной культуры края первой трети XX в.

Ірина Дмитрук

ГОСПОДАРСТВО ГУЦУЛІВ В ЕТНОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ КІНЦЯ ХІХ-ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

Матеріальна культура – це конкретно-історичне явище, яке, будучи продуктом розвитку певного народу, нації, етнографічної групи, є важливим джерелом вивчення етноїсторії. Вона тісно пов’язана з духовною культурою, оскільки людина постійно перебуває під впливом різноманітних вірувань і традицій, які супроводжують її протягом усього життя.

У гуцулів сформувалися свої особливості матеріальної культури, яка зумовлена специфікою проживання. Гори спонукали гуцула бути більш витривалішим і навчили виживати у непростих умовах. Це відбилося на роді їх занять та господарстві.

На жаль, дана проблема не знайшла належного висвітлення у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі. Були спроби узагальнити наявний матеріал, але ці праці, зазвичай, торкалися усіх сфер життя гуцулів і їх заняття розглядалися у комплексі з іншими питаннями. Тому мета наукової розвідки полягає в тому, щоб детально проаналізувати рівень дослідження господарства гуцулів в етнографічних працях кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.

Вивчення етнографії Гуцульщини розпочалося ще у середині ХІХ ст. У загальних рисах визначає територію розселення гуцулів, бойків і лемків у Галичині Й. Левицький у своїй “Траматичі”. Найсерйозніше підійшов до питання про карпатські етнографічні групи українців П. Шафарик у статті “Гуцули, татрянські горці”. Хоча й тут було чимало неконкретного, гіпотетичного, сумнівного і помилкового, але наукова позиція вченого, намічені ним основні орієнтири дослідження чи не в найбільшій мірі спричинили до

активного зацікавлення членів “Руської трійці” етнографічними групами українців Карпат [15, с. 125].

У працях І. Вагилевича і Я. Головацького диференційовано розглядаються основні і допоміжні господарські заняття в різних районах Карпатського регіону, вказується на слабку розвинутість землеробства гуцулів, зумовлену невеликою кількістю землі, кліматичними умовами. З цією обставиною пов'язано і те, що гуцул не має ні плуга, ні воза, ні саней, що основним його господарським заняттям є тваринництво [15, с. 133]. Дослідження І. Вагилевича мають історико-етнографічне спрямування і скомпоновані за однотипним планом, що охоплює стосовно кожної етнографічної групи розгляд цілого комплексу питань: походження і значення назви – етноніма, окреслення території розселення, етнічна історія, етногенез, характеристика визначальних рис фізичного типу і психічних якостей населення, типу поселень і будівництва, основних і допоміжних господарських занять, ремесел і промислів [15, с. 127].

На основі безпосередніх спостережень Вагилевич і Головацький охарактеризували різні аспекти тваринницького господарства українських горян. І. Вагилевич вважав, що полонинському господарству гуцулів і бойків властиві однакові форми організації. Я. Головацький описав їх разом з основними спорудами – колибою і кошарою, а також полонинський побут [12, с. 125].

Стисло згадуються і характеризуються у працях дослідників й інші види господарських занять гуцулів, ремесла і промисли: мисливство, рибальство, бондарство, теслярство, ткацтво та інші. І. Вагилевич вказував, що несприятлива для рільництва земля в горах спонукає їх мешканців бути постійно діяльними у пошуках життєвих засобів, в опануванні різних ремесел і промислів [15, с. 134].

Відомим етнографом другої половини ХХ ст. був В. Залозецький. Він багато публікувався у журналі “Слово”. У статті під назвою “Річські гуцули”, він детально описав особливості їхнього господарства. Досліджував науковець і традиції гуцульського ремесла [7, с. 156].

Професійним і спостережливим етнографом проявив себе М. Бучинський. Доволі цінними є його записи у щоденнику, зроблені після мандрівки по Гуцульщині влітку 1867 р. Він не тільки записав пісні та перекази про Олексу Довбуша, а й докладно занотовував побут і звичаї гуцулів на полонинах, розповів про переробку овечого молока на бринзу. Тут же знаходимо назви і пояснення різних знарядь праці, разом з відповідними малюнками. М. Бучинський зробив цікаві замальовки різних гуцульських сіл та господарських будівель [24, с. 361].

По праву найбільш професійним і ґрунтовним дослідженням з етнографії Гуцульщини є багатотомна монографія В. Шухевича. Другий том дослідження присвячений заняттям і промислам гуцулів. У Першому розділі автор подає ґрунтовний опис занять гуцулів на полонині й осідку: городництво, олійництво, сінокіс, робота біля льону і конопель, шиття, рибальство, полювання, праця на полонині і під час рубання та сплаву лісу. У другому розділі описані домашні промисли. Серед них В. Шухевич виділяє такі як бондарство, столярство, ткацтво, гончарство, різьбярство, лижкарство та ряд інших [28, с. 145 - 240-318].

Матеріали для даного тому праці етнограф зібрав у 1900 – 1901 рр., а також отримав від священників О. Волянського, І. Попеля, учителів Л. Гарматія, Т. Кисілевського та лікаря Я. Окуневського. Загалом, В. Шухевич про свою працю говорить так: “Гуцульщина се вислідок моєї більш як двадцятилітньої праці, в ній подаю усе те, що я сам бачив, чув, зібрав або списав; проте є вона самостійною працею. З інших публікацій, які про Гуцулів

появилися, не користав я просто для того, бо крім праць д-ра Кайндля, які впрочім дотикають властиво буковинських гуцулів, не найшов я таких, на які можна би опертися.

Праця моя обнімає цілу галицьку Гуцульщину, а не поодинокі її села, проте представив я при описі обрядів і праць в одній цілості усе те, що бачив по всій Гуцульщині, хоч деякі звичаї, обряди і праці не всюди однакі.

... Нехай моя Гуцульщина, присвячена пам'яті моїх Родичів буде з одного боку молодшим на науку, а старшим нехай послужить за доказ, що можна при добрій волі і охоті зайнятись не однією хосенною працею.” [27, с. 1-2].

Оскільки праця В. Шухевича була однією з перших по даній проблемі, то вона й отримала багато як негативних, так і позитивних відгуків. І. Франко написав розгорнуту рецензію німецькою мовою на всі три томи “Гуцульщини”. Він знайомить читачів зі змістом рецензованих томів, коротко розповідає про заняття, звичаї і побут гуцулів, вказує на те, в чому полягає відмінність гуцулів від бойків. У цій рецензії Франко зупинився і на недоліках праці. Він справедливо зазначив, що монографія етнографа має більше описовий, а не науковий характер, що автор лише записував усе, що бачив, не аналізуючи значення того чи іншого явища, не вказував на його аналогії, не використав праць інших етнографів, а отже, на основі власних спостережень не зміг зробити правильних висновків та розрізнити, що характерне для гуцулів, а що – для всього українського народу.

І. Франко звертає увагу й на ті факти з життя гуцулів, що випали з поля зору Шухевича. Він розповідає про давній спосіб полювання на ведмедів за допомогою пастки з двох колод (прислуп). У Карпатах дуже часто так називали гори, поля і зустрічаються навіть прізвиська. Вони, на думку Франка, залишилися як згадка про полювання. Як добрий рибалка, письменник зазначав, що риба головатиця водиться тільки в Черемоші, а не в усіх річках Гуцульщини, як вважав Шухевич. На думку Франка, при описі полонинського життя не варто було наводити велику кількість пісень, що не мають нічого спільного з життям пастухів. Слід було б зробити ілюстрації до опису добування на полонині вогню тертям. Попри ці та ряд інших дрібних зауважень, Франко, як добрий знавець культури та побуту гуцулів, в цілому дав позитивну оцінку праці В. Шухевича [3, с. 23].

Схожі недоліки праці називає й М. Мороз. Він також вважає, що більшого вимагають описи зрарядь рибальства, особливості життя пастухів на полонині. Цілеспрямованим є розсіяння традиційного матеріалу і недоречним є розміщення пісень пастухів дуже різноманітного змісту, який переважно нічого спільного з їхнім життям немає [21, с. 280].

Незважаючи на всі ці зауваження, монографія В. Шухевича отримала величезне поширення серед простого люду. Нею послуговувались для написання своїх праць, як науковці того часу, так і наші сучасники. Низка фольклорних матеріалів з монографії В. Шухевича “Гуцульщина” передруковувалась в українських виданнях, зокрема в серії “Українська народна творчість”.

Завдяки матеріальній підтримці Танасія Опарика, уродженця Старих Кут, а тепер жителя м. Елдред, штат Нью-Йорк (США), з ініціативи П. Арсенича та голови товариства “Гуцульщина” Д. Ватаманюка перші два томи цієї монографії у 1997 р. було перевидано. З нагоди 150-річчя від дня народження В. Шухевича були перевидані ще три томи цієї унікальної праці за кошти, які виділені обласною радою [4, с. 155].

Багато цікавого матеріалу про особливості господарства гуцулів було зібрано членами Етнографічної комісії НТШ. Ці матеріали публікувались у “Етнографічному збірнику” і “Матеріалах до українсько-руської етнології”. Серед цих дослідників можна виділити В. Гнатюка. Він, оприлюднив погляди сільських інтелігентів на гуцулів, які були поширені у середині XIX ст. Автор подає три точки зору на спосіб життя гуцулів, які були

притаманні українцеві священику М. Козаневичу, полякові мандатору М'яновському і німцеві Тадею Краху. Всі вони наголошують на тому, що основну роль у заняттях гуцулів відіграє скотарство. Цікавий опис будівництва колиб гуцулів подав М. Козаневич [11, с. 8-12].

Доволі цікавою є рецензія В. Гнатюка на одну з праць відомого чернівецького етнографа, австрійського походження, Р. Кайндля про тваринництво гуцулів. Рецензент схвально поставився до скрупульозності і докладності, виявлених у зборі матеріалів дослідником, коротко знайомить читачів з утриманням худоби, веденням молочного господарства, розповідає про вигін худоби на полонини як про яскраве, колоритне свято, подає характеристику специфічних свят, які відзначали гуцули для захисту худоби: 4 вересня відзначали день охорони овець від вовків, а 26 вересня – від укусів гадок.

Фактично ця рецензія являє собою сконцентрований переказ змісту роботи Р. Кайндля. Сам рецензент визнав високу вартість цього дослідження для української етнографії і підкреслив надзвичайну наукову сумлінність автора, його спостережливість. Ця праця В. Гнатюка, як і всі, що виходили з-під його пера, становить особливу цінність для етнографів тим, що її можна поставити на рівень статті і трактувати як вміло підібраний, науково опрацьований фактичний матеріал [20, с. 88-89].

Важливу роль у житті гуцулів відігравав тютюн. Нажаль, природні умови не дозволяли у повній мірі забезпечувати потреби населення, тому гуцули часто спускалися у так звані “низи” за тютюном. Про це склалися цілі легенди і оповідання, в яких розповідалося про пригоди тютюнарів. Записи цих легенд зробили П. Шекерик-Доників і А. Онищук, а опублікував їх саме В. Гнатюк [10].

Ще одним дослідником традицій тютюнарства був М. Зубрицький. Він є автором праці під назвою “Пачкарство бакуну (тютюну) в горах у Галичині в XIX ст.”, опублікованій у 1904 р. У ній описуються традиції куріння, вирощування тютюну, оповідання про тютюнарів і їх переслідування австрійським урядом, оскільки на тютюн існувала державна монополія. Автор зазначає, що гуцули “тютюн купували в місцевих жидів, але не багато, бо їм цілком не смакував, садили самі, але рідко, боялися кар, які накладав уряд на них, у яких знайшов засаджений тютюн, а найбільше купували бакун, перепакований із Угорщини” [14, с. 2].

Писав про господарство гуцулів й відомий антрополог Ф. Вовк. У 1928 р. в Празі було надруковано його книгу під назвою “Студії з української етнографії та антропології”. Праця загально описує про українців, проте містить розділи з інформацією про Гуцульщину. Так, автор описав скотарство, життя пастухів на полонині, виробництво зрарядь праці і прикрас з міді, сплав дерева, ткацтво та інші види занять гуцулів [9, с. 46-75].

Ще одним відомим етнографом того часу був А. Онищук. Він спеціалізувався на дослідженні демонології гуцулів та особливостях їхнього життя в давнину. Вивчаючи побут мешканців у с. Зелена Надвірнянського повіту, він видав цікаву наукову розвідку про останки первісної культури гуцулів. У цій книзі детально описується спосіб обробітку рогу та кісток, виправка шкіри, виготовлення воза; характеризуються особливості мисливства та рибальства, способи добування вогню і води у природних умовах (як приклад, автор наводить дані про те, що воду в лісі можна добути з гнилої порохні) [22].

Про велику любов гуцулів до коней та їхню роль в господарстві згадує Ю. Подлуський [23, с. 7]. Він побував на Гуцульщині двічі. Зокрема, відвідав Ворохту і Ділок. Підсумком цих подорожей стала його книга під назвою “Гуцульщина”. У ній автор подає географічні межі Гуцульщини, описує туристичні переваги головних гуцульських

подорожі, не дав якогось науково значимого підсумку її результатів. Як зауважив Я. Головацький, А. Кухарський лише “сказав світові те, що його відкрив”, тобто він звернув увагу тогочасного наукового світу на Гуцульщину [15, с. 117-118].

Пізніше польські науковці доклали багато зусиль для глибокого етнографічного вивчення гуцулів. Основне заняття гуцулів – вівчарство, описували такі відомі вчені, як К. Мілевський, В. Завадський та ряд інших. Промисли гуцулів досліджував Л. Вежбицький. Зокрема, у 1882 р. він опублікував наукову розвідку про металообробний промисел [6, с. 86].

Отже, науковцями кінця XIX – першої половини XX ст. було створено багато цікавих наукових досліджень про заняття гуцулів. Етнографи значну увагу приділяли дослідженню тваринництва та промислів гуцулів, зібрали великий фактологічний матеріал. Дослідники даного періоду змогли підняти ряд важливих питань, які стосуються маловивчених проблем етнографії Гуцульщини. Проте, практично не зустрічаються дослідження, присвячені землеробству гуцулів, їх полюванню та рибальству. Тому дана проблема ще потребує свого по дальшого наукового висвітлення.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Арсенич П. Гуцульщина у вивченні чеського етнографа Ф. Ржегоржа // Гуцульський календар на 1997 рік. Спецвипуск № 1. – С. 26.
2. Арсенич П. Етнограф Б. Р. Заклинський // Народна творчість та етнографія. – 1987. - № 3. – С. 52-54.
3. Арсенич П. Збірка Володимира Шухевича “Гуцульщина” в оцінці українських та зарубіжних вчених // Народна творчість та етнографія. – 2004. - № 6. – С. 23-27.
4. Арсенич П. Рід Шухевичів. – Івано-Франківськ, 2005.
5. Арсенич П. Родина Заклинських. – Івано-Франківськ, 1995.
6. Арсенич П., Пелипейко І. Дослідники і краєзнавці Гуцульщини. Довідник. – Косів, 2002.
7. Білоус В. Етнографічні дослідження на західноукраїнських землях у третій чверті XIX ст. – Львів, 2000.
8. Витвицький С. Історичний нарис про гуцулів. – Коломия, 1993.
9. Вовк Ф. Студії з української етнографії та антропології. - К, 1995.
10. Гнатюк В. Народні оповідання про тютюнарів // Записки НТШ. – Львів, 1915. – Т. СХХІІ. – С. 167-212.
11. Гнатюк В. Причинки до пізнання Гуцульщини // Записки НТШ. – Львів, 1917. – Т. СХХІІІ-СХХІV. – С. 1-58.
12. Головацький Я. Карпатская Русь. Географическо-статистические и историческо-этнографические очерки Галичины, Северо-восточной Угрии и Буковины / Оттиск из Славянского сборника. – 1875.
13. Дрождж І. Гірське молочарство // Календар Гуцульський на рік 1935. – Варшава, 1935. – С. 128-137.
14. Зубрицький М. Пачкарство бакуну (тютюну) в горах у Галичині в XIX ст. - Львів, 1904.
15. Кирчів Р. Етнографічно-фольклористична діяльність “Руської трійці”. - К., 1990.
16. Кисілевська О. Дещо про нашу Гуцульщину // Жіноча доля. – 1937. – 1 березня. – Ч. 5. – С. 6-7.
17. Кисілевська О. Дещо про нашу Гуцульщину // Жіноча доля. – 1937. – 15 березня. – Ч. 6. – С. 5-6.
18. Кисілевська О. Дещо про нашу Гуцульщину // Жіноча доля. – 1937. – 1 квітня. – Ч. 7. – С. 6.

19. Кисілевська О. Дещо про нашу Гуцульщину // Жіноча доля. – 1937. – 15 квітня - 1 травня. – Ч. 8-9. – С. 15-16.
20. Маланчук В. Розвиток етнографічної думки в Галичині кінця XIX – початку XX ст. - К., 1977.
21. Мороз М. Професор В. Шухевич. Гуцульщина // Записки НТШ. Праці секції етнографії та фольклористики. – Львів, 1992. – Т. ССХХІІІ. – С. 276-282.
22. Онишук А. Останки первісної культури у гуцулів (записано в Зелениці, Надвірнянського повіту). Відбитка з Етнологічних Матеріалів. Т. XV. – Львів, 1912. – 21 с.
23. Подлуський Ю. Гуцульщина. – Перемишль, 1938. – 7 с.
24. Полек В., Арсенич П. Мелітон Бучинський: голос правди і громадянськості // Українство: національно-духовні виміри. Збірник наукових праць і матеріалів. – Івано-Франківськ, 2005. – С. 354-366.
25. Попов Н. Русское население по восточному склону Карпаты (Гуцулы - Бойки - Лемки). – М., 1867. – 32 с.
26. Шкрібляк П. Відродження доброї традиції // Гуцульський календар на 1996 рік. – С. 15-16.
27. Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 1 // Матеріали до українсько-руської етнології. – Львів, 1899. – Т. II. – 146 с.
28. Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 2 // Матеріали до українсько-руської етнології. – Львів, 1901. – Т. IV. – 320 с.

А н н о т а ц и я

Анализируются этнографические исследования конца XIX – первой половины XX ст. о хозяйстве гуцулов. Особое внимание уделено изучению основного занятия гуцулов – животноводства.

Надія Левкович

“ЗНАЮЧИ” (“НЕПРОСТИ”) ЛЮДИ В ДЕМОНОЛОГІЧНИХ УЯВЛЕННЯХ БОЙКІВ

Серед різноманітної палітри демонічного світу бойків особливе місце займають так звані “непрости – люди, наділені народною демонологічною традицією надприродною силою. Це реальні люди, які володіють особливою здатністю щодо виконання окремих функцій та дій. Назви “непростий”, “знаючий” мають досить чітку та зрозумілу етимологію: такі люди своїми знаннями та вміннями вирізнялися з-поміж оточення, тобто були непростими для інших. В даній статті спробуємо охарактеризувати тих “знаючих, які безпосередньо впливали на життя та здоров’я людей, – знахарів, ворожбитів, чарівників, баїльників.

Сьогодні простежується певне розмивання функцій та характеристик знахарів, ворожбитів, чарівників та часткове злиття їх з іншими демонологічними персонажами, наприклад, з відьмою. Та все ж різниця між ними, як свідчать дані сучасних польових досліджень, досі є помітною. Тому цікаво з’ясувати, чим зумовлене стійке побутування вірувань в непростих серед мешканців Бойківщини навіть в сучасну пору. Вирішити це питання можна за допомогою аналізу, насамперед, сучасних польових записів з царини народної демонології бойків.

Чимало дослідників меншою чи більшою мірою торкалися даної проблематики, чи, принаймні, певних її аспектів. Аналізу етнографічної діяльності ряду збирачів і вчених, які займалися дослідженням Бойківщини, присвячена монографія Р. Кирчіва [38]. Тому при